

Gróf Teleki Pál, a nemzetépítő tudós-államférfi utóélete

Bakos István előadása Gödöllőn, a Teleki Pál Egyesület közgyűlésén, 2019. február 23.

Tisztelt Közgyűlés! Elnök Úr! Hölgyeim és Uraim! Kedves közönség!

Megtisztelő számomra, hogy Gödöllőn, abban a közösségben kaptam ma elismerést és felkérést egy előadásra, amely 1990 óta, immár harmadik évtizede, őrzi, ápolja gróf Teleki Pál emlékét, szellemi örökségét. Dicséretesen. Egyesületük kiemelkedő szerepet játszott, játszik a rendszerváltás utáni Teleki Pál-kultusz és a magyar cserkészlet újraélesztésében; a Főcserkész; a tudós-államférfi népszerűsítésében, a róla szóló kiadványok, emlékjelek megvalósításában, három évtizede működő közösségi életükben, kapcsolatépítésükben, sírjának gondozásában. Ösztönző a példájuk ma is.

Amikor gróf Teleki Pál alakját felidézzük; s a kiváló tudós-tanár nemzetnevelő szolgálatát, politikai szerepvállalását, küzdelmeit és eredményeit, szellemének nemzedékeket éltető hatását föltárjuk, ill. vélekedések, értékítéletek alapján bemutatjuk, akkor utóéletéről szólunk. Teleki sorsa, utóéletének rapszodikus alakulása eszünkbe juttatja Garay János *Vezérhang* c. versének megindító sorait:

„Csak törpe nép felejthet ős nagyságot,

Csak elfajult kor hős elődöket,

A lelkes eljár ősei sírlakához,

S gyűjt régi fénynél új szövétneket.”

Ezt a versrészletet választottam mottóként a Kairosz Kiadó és Bedő György jóvoltából – Bíró Zoltánnal és Nagy András könyvtervezővel közösen – készített rövidletű, *Magyar örökség* – *Kairosz* sorozatunk kötetéhez. Ennek első könyvét *A nemzetépítő Teleki Pál élete és utóélete* címmel én szerkesztettem, s a tudós-államférfi születésének 133. évfordulója alkalmából, 2012. november 1-jén jelent meg. Tettük ezt abban a reményben, hogy e kis breviáriummal hozzájárulunk a 20. század kiemelkedő magyar államférfija megismeréséhez, politikai és tudományos rehabilitálásához, méltó megbecsüléséhez. Ám ez még várat magára.

Sokak öröme elértük, hogy – „mennyei születésnapja” közeledtével, halála 60. évfordulója alkalmából – 2001. március 21-én *posztumusz Magyar Örökség Díj* ismerte el Teleki Pál tudós és államférfi nemzetépítő munkásságát. Ennek híre és Dr. Kubassek János kitűnő laudációja *A földrajztudós és államférfi Teleki Pálról* a széles közvélemény érdeklődését is fölkelte, a szakmai körök elismerését is kivívta. Sajnos mégsem tudtuk mindmáig elérni azt, hogy a világhírű földrajztudóst ismét a Magyar Tudományos Akadémia tagjai között jegyezzék, s a

nevét viselő tudományos intézet újraalakuljon. Azt sem sikerült elérnünk, hogy a tananyagokban méltóan szerepeljen, emberi példája eleven maradjon. Sőt azt sem, hogy a 2004. február végén Budavárból törvénytelenül kitiltott szobrát szülővárosában is fölállítsák. Megalázó volt számunkra, hogy – miután Teleki szobrát száműzték Budapestről – Prágában 2005. május 16-án, kormányzati támogatással, a cseh kormányfő és a házelnök beszédével fölavatták ellenlábasa, a hírhedt magyarpusztító Eduard Beneš szobrát. E provokáció ellen Edmund Stoiber bajor miniszterelnök tiltakozott – a hírhedt Beneš-dekrétumok nyomán, a mieinkkel együtt durván kitelepített szudétanémetek gyűlésén –, Európa nyílt sebének nevezte az egykori cseh államfő máig ható törvényét. A Teleki szobrát kiűzők elnémultak.

Az itt ülők többsége, főként az egyesület tagjai és a cserkészek számára evidens Teleki Pál öröksége, ami úgy tűnik, ma még a magyar társadalom egy része, köztük számos vezető, tanár, történész és pártpolitikus számára is kétséges. Aki Teleki Pál életáldozatát, szolgálatát ismeri, nem talál indokot e méltánytalan megítélésre, de „a Revízió Atyja” utóéletéhez a kulcs az, amiről Babits így ír:

*„Most érzem, hogy sorsom a Hazámnak sorsa,
mint fához a levél, hulltomig kapcsolva,
mert nem madár vagyok, hanem csak falevél,
mely ha fája kidőlt sokáig ő sem él.”*

(Babits Mihály: *Ezerkilencszáznegyven*)

Gróf Teleki Pál kormányfő *sorsa a háborúba űzött Magyar Királyság* pusztulását jelezte! Teleki életéről, különösen két ízben összesen alig három évnyi miniszterelnöki szolgálatáról, rejtélyes haláláról rendkívül sokat írtak. Beszédeiből, közéleti munkásságáról is számos könyv született. Ezek jelentős részét, köztük a Teleki Pál Egyesület kiadványát is, könyvem második – az utóéletéről szóló – felében, a Bevezetőben felsoroltam.

Több, mint húsz éven át végzett szakmai, tudományos, tanári, cserkészvezetői tevékenységéről jórészt előadásaiból, az általa publikált cikkekből, könyvekből tájékozódhatunk. Közülük a trianoni szerződés ratifikációja előtt a Nemzetgyűlésben elmondott beszédét (1920. november 13.), magyar nemzetiségpolitikáról 1940. június 13-án és 1940. július 2-án tartott rendkívül fontos kortörténeti beszédét, valamint a *Merjünk magyarok lenni! – gróf Teleki Pál gondolatai* című, beszédeiből és írásaiból készült idézetgyűjteményt közöltem. A Fiala Magyarorság Szövetség kiadásában, 1943-ban megjelent 60 oldalas kis könyvecske – Szent István Intelmeivel és Kölcsey Parainézisével rokon –, igazi nemzetnevelő *Kiskáté*. Dr. Máday Béla

állította össze jó érzéssel, mintha Barankovics István nekrológja is hatott volna rá. Idézem: *„Merjünk magyarok lenni! – mondta egyik utolsó beszédében Ő, aki hős mert lenni, aki által a magyar szó ismét megtelt az erkölcsi szépség fenségével és akiben a magyarság az egész emberiségnek ismét egy közkincset adott. Mintha halála folytatná a mondatot: merjünk nagyok is lenni, méltók múltunk emberi csúcshoz, azokhoz az igazokhoz, akik a sorstól ezer éven át megszerezték a nemzeti létezés csodáját. Halála napjától fogva egy új értékkel lett gazdagabb az a nemzeti kincsesárunk, amely őrzi azokat a kincseket, amiket rozsdá meg nem emészt és moly meg nem rág... Míg test szerint is élte, sorsunk éjjelének őrzője voltál, zuhanásod pedig megkiáltotta az éjszakát. Virrasztó voltál és ébresztő lettél! (Az Ország Útja, 1941/5, 161–163. p. / részlet)*

A tanítását tükröző Kiskáté Teleki szándéka szerint készült. Őt idézem: *„Úgy érzem, mielőtt kimennék ebből az életből, kötelességem mindazt, amit összegyűjtöttem, elmondani, közölni, átadni. Kötelességem mindazt, amit egy életen át összegyűjtöttem, és ami bennem van, életem utolsó esztendeiben átengedni a magyarságnak.”*

Az államférfi gróf Teleki Pál áldozatos küzdelme – a veszített háború és a trianoni ítélet nyomán kirabolt, megcsonkított, erkölcsileg lezüllött ország közállapotának rendbetételéért, a végzetes döntés revíziójáért, az igazságosabb békéért és a magyar állam függetlenségéért – magához vonzotta tanítványait, cserkészeit, hazaszerető munkatársait, híveit. Tudása, hite, erkölce, egyenes jelleme tiszteletet parancsolt. Amikor súlyos krízisben, másodízben vállalta a kormányfői megbízatást, így szólt a Képviselőházban: *„Tizennyolc év után állok ismét erre a helyre. Akkor romok felett állottam egy rendes kormányzat előkészítőjeként: romok eltakarítására vállalkoztam. Ma tizenkilenc esztendő tapasztalat áll a nemzet mögött, de magam mögött is. Tapasztalat önmagunkról, tapasztalat szomszédainkról, Európáról s a világról, lelkiekről és anyagiakról abban a világban és abban a korban, amely a világháború óta van kialakulóban. Akkor utat kellett vágnom, most úgy érzem, utat kell mutatnom és különösen az az érzés tölt el, hogy a lelkeket kell új útra vezetnem ... (azért vállaltam ismét e tisztet, mert) meg akartam mutatni én magam is, amit tettem és ahogyan tettem, hogy én ebben a kormányválságban senkinek a tanácsát nem kértem, hanem megpróbáltam a saját magam lelkiismerete szerint eljárni. ... az én gondolkozásom kell, hogy elsősorban irányt szabjon önmagamnak. Valahogyan azt akartam megmutatni, hogy a nemzet egységét nem tudom kompromisszumokban látni, annak a lelkek mélyéből kell fakadnia.”* Később így folytatja: *úgy érzem, a tanítói*

mivoltomat nem szabad levetnem, amikor idejövök. Talán koromnál fogva és talán éppen azért, mert annak ellenére, hogy ezt mindig hangsúlyoztam, mégis idehívtak és őszintén szólva, úgy látom, szívesen fogadtak, azt hiszem, jogom is van hozzá, hogy tanító maradjak. De elsősorban úgy érzem, hogy ez kötelességem. Neveléssel kell megtartani a lelkek egységét az országban szerteszét, kicsinyeknél és nagyoknál egyaránt. Miért neveléssel? Mert a szociális reformokat ma mindenki óhajtja ugyan, sőt a legtöbb ember többet is tesz, mint óhajtja, követeli is, de figyelmeztették a közvéleményt, a „mindenkit”, a reformprogramok kifejtésénél arra, hogy kötelességeik is vannak. Én úgy látom, elérkezett az ideje annak, hogy keményen meg kell mondani azt, hogy elsősorban kötelességeik vannak (figyelem!), az állam a politikai feladatok mellett gazdasági és társadalmi feladatokat is ellát. De vigyázzunk, nehogy a feladatok kapcsolata következtében a társadalom feladatait mindinkább az államra hárítsuk át, mert ez veszélyes, mert ez aláaknázza a társadalom és egyedeinek életerejét, iniciatíváját, fejlődőképességét és elvesznek olyan értékek, amelyeket maga az állam is a társadalomban szeret kialakulva látni. Ápolni kell azt az életerőt, amely fájdalom, csak kereteiben és csak vasárnap létező; sok egyesületünk közül kiemelkedő néhány egyesületben, mozgalomban, munkaközösségben virágzik. Nem vagyok újonc a társadalmi mozgalmak és egyesülések terén, megvannak a kialakult nézeteim feladataikról, a politikai élethez való viszonyukról, – csak nemrég írtam egy cikket erről – megvannak a nézeteim arról, hogy állampolgári feladatainknak hogyan felelünk meg az egyikben és a másikban.”

Tudjuk, a nemzetközileg elismert tudós – Erdély történetében meghatározó szerepet játszó, kiterjedt főnemesi család sarja – rendkívül fontos közfeladatot vállalt a nemzetpolitikában, a szellemi honvédelemben és az ifjúság nevelésében is. Két évtizeden át a magyar cserkészlet szellemi vezetője, főcserkésze; jeles tanítványokat nevelő egyetemi professzor, dékán, rektor, s Eötvös Loránd után – haláláig – a báró Eötvös József Collegium kurátora is volt. Életútja és tudása oly szerteágazó, hogy kortársai polihisztornak tartották, mert ahová került, minden területen helytállt. A Budapesti Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán tanult és doktorált, majd a Földrajztudományi Intézet gyakornoka. Onnan szolgabírónak megy Szatmár vármegyébe, ahol a nagysomkúti kerület országgyűlési képviselője lesz. Nagybátyja, Teleki Sámuel világhírű Afrika-felfedező hatására figyelme a geográfia felé fordul; tanulmányutat tesz Szudánban és Amerikában. 1909-ben évtizedes kutatómunkája gyümölcse, az *Atlasz a Japán szigetek kartográfiájának történetéhez* c. műve elnyerte a Francia Földrajzi Társaság Jomard-

díját, ami nemzetközileg ismertté teszi. A Földrajztudományi Intézet igazgatója, a Magyar Földrajzi Társaság főtítkára lesz, s 1913-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának választja. 1914 augusztusától a szerb és az olasz fronton katonai szolgálatot teljesít, súlyos betegség éri, leszerel, s a háború végéig az Országos Hadigondozó Hivatal vezetője. 1917-ben megjelent a *Földrajzi gondolat története* c. kitűnő műve, de 1918-19-ben már az Országos Területvédő Liga elnökének kéri föl. 1919 márciusában Bécsben csatlakozik az Antibolsevista Komitéhez. 1920 januárjában a magyar békedelegáció fődelegátusa, aki Apponyi Albert beszéde alatt bemutatott *Vörös térképével*, a *Carte Rouge*-val fölhívta a hazugságokra, az igazságtalan döntésre a tárgyalók és a közvélemény figyelmét, de azon változtatni már nem tudott. Az antanthatalmak már döntöttek. 1920. június 4-én aláírták a trianoni békediktátumot, amelynek revíziójáért gróf Teleki Pál egy életen át munkálkodott. Négy európai nyelven magas szinten beszélt és írt. 1925-ben a MTA rendes tagjának választotta, 1926-ban létrehozta a Szociográfiai Intézetet és az Államtudományi Intézetet, 1927-ben létrehozta az Országos Revíziós Ligát. 1929-ben a Magyarok I. Világkongresszusát hívta össze és létrehozták a trianoni döntés békés revízióján munkálkodó Állandó Szervezeti Irodáját, amely előkészítette a Magyarok Világszövetsége megalakítását (1938) is. Teleki Pál 1932-től az Ösztöndíjtanács elnöke, majd főcserkészként vállalta az 1933. július 22 – augusztus 15. között Gödöllőn zajló IV. Cserkész Jamboree megszervezését, amelynek igen jelentős hatása volt hazánk külföldi megismertetésében és a külpolitikában. Ezt erősítette, amikor 1937-től Magyarországot képviselte a Szellemi Együttműködés Nemzetközi Bizottságában. A nemzetstratégiát szolgálta a Collegium Hungaricumok és az Országos Közoktatási Tanács elnökeként, majd amikor 1938-ban létrehozta a Magyar Táj- és Népkutató Intézetet. Amikor 80 éve, 1939. február 16-án Horthy Miklós, a király nélküli Magyar Királyság kormányzója 9 hónapi kultuszminiszterség után őt nevezte ki miniszterelnöknek, sokirányú tapasztalattal és kapcsolathálózattal állt – 18 év után ismét – a kormány élére.

Az ország az ő tehetsége, felkészültsége, hallatlan intelligenciája és egyedülálló tapasztalata, kiterjedt kapcsolatai, erélye nélkül nem boldogult és gyarapodott volna a II. Világháború viharos éveiben. Ezt a nemzet egésze érezte. Teleki Pál mártírhalála 1941. április 3-án megdöbbentette és fölrázta a korabeli magyar társadalmat. Könyvem második része a tudós-államférfi utóéletéről szól. Személyiségét, életáldozatát a korszak sok jeles alkotója megörökítette, amikor munkásságáról, hatásáról írt. Könyvemben Szabó Dezső, Illyés Gyula, Joó Tibor, Keresztury Dezső, Sík Sándor, Márai Sándor, Szabó Zoltán írását, vallomását, versét idéztem, s az ő ihletadó személyiségéről vallott a szobrát alkotó Rieger Tibor is. Most, a

hatvanadik születésnapjára megjelent *gróf Teleki Pál ünnepi füzetből (Földrajzi Közlemények, 1939/4.)* – ahol tanulmányokkal köszöntötték hazai és külföldi kollégái – idézem Cholnoky Jenő világhírű geográfus méltató írásának néhány mondatát: *„A magyar nép becsületességének, puritánságának mintegy inkarnációja Teleki Pál gróf. A részrehajlásnak, az egyéni érdekek előtérbe tolásának még csak a látszata is gyűlöletes előtte. Még a legjobb barátai előtt is begombolkozik, amint azok egyéni érdeket szolgáló kérelemmel járulnak eléje. Puritánságának következménye volt, hogy első miniszterelnökségére vagyonának igen nagy része ráment... Bölcs nyugodtságát és rendkívül alapos meggondoltságát Deák Ferencéhez hasonlíthatom. Nem lehet megmondani, hogy melyik az értékebb, az ő politikai, vagy az ő tudós működése. De kétségtelen, hogy politikai működésének nagy eredményeit főképpen földrajzi tudásának köszönheti... nem áldott meg mindenkit a sors azzal a tehetséggel, hogy tudását gyakorlatilag is hathatósan érvényesíteni tudja úgy, ahogyan ő. Sok nagy szellemi képesség és lelki alkotás kell ahhoz.”* Halálakor az egész nemzet és a tudományos élet is gyászolta őt; munkatársai, az állami és egyházi vezetők, tanítványai, cserkészei, tisztelői is megsiratták. Akkor és azóta is számos méltatást, tanulmányt írtak, könyveket készítettek, publikáltak, emlékülést, konferenciákat tartottak róla. A korabeli mérvadó külföldi és hazai vezetők is fejet hajtottak Teleki nemzetét óvó vértanúsága előtt. A győztesek képviselői – *állítólag* – egy üres székkal akarták őt kárpótolni, a béketárgyaláson szellemi jelenlétét biztosítani. Párizsban ennek éppen az ellenkezője történt. 1947 közepétől, a trianoni békediktátumnál is letaglózóbb – idegen megszállással tetézett – párizsi békediktátummal, a „visszatért” nemzetrészeket az utódállamok ismét kisajátították; az országot függetlenségétől megfosztották, lakosainak szellemi-fizikai megsemmisítését célzó szisztematikus magyarságpusztító politikát folytattak a fölszámolt csonka Magyar Királyság egész területén. A nemzetépítő Teleki Pál által létesített intézmények és egykori munkatársai, hívei ellen irtóhadjáratot indítottak a gyarmattá tett ország Quisling-vezetői, hivatalai és erőszakszervezetei. Ezek az Internacionálé, a „múltat végképp eltörölni” jelszavára, nemcsak a Királyság, de a polgári Magyarország minden intézményét, képviselőjét is kíméletlenül pusztították.

Teleki Pál a tudós-államférfi a II. világháború – öröksége pedig a kommunizmus áldozata. Döbbenetes, ahogy halála után a szovjet-kommunista önkényuralom hazai képviselői az ő emlékét is ki akarták törölni a nemzet tudatából. A róla elnevezett utcákat, intézményeket „átkeresztelték”, emlékjeleit, szobrait eltüntették, vagy lerombolták. (Sírját pl. a Kerepesi temetőből családja átmentette Máriabesnyőre.). Az nem ildomos, de magyarázható a régi-új birtokosok hungarofóbiájával, hogy Jászón a premontrei prépostságban fölállított mellszobra,

vagy Kassán a Teleki Pál utca sarkán lévő domborműve eltűnt, s az is, hogy az 1941. október 14-én róla elnevezett 2102 méteres Teleki Pál-hegycsúcsot a Kelemen-hegységben néhány év múlva átnevezték. De mivel magyarázható az, hogy Budapesten, az 1942-ben, a Bálvány utcából Teleki Pálra változtatott emléknevet a háború után előbb November 7-re, később Október 6-ra módosította a főváros korabeli vezetősége, ha nem egy szűklátókörű politikai arroganciával? Miért nem állították ezt helyre mindmáig? Vajon az mivel magyarázható, hogy Teleki Pál Magyarország egykori tudós miniszterelnöke (aki a József nádor tér 7. szám alatti palotában lakott) emlékét, nevét sem utca, sem tér, sem szobor, sem intézmény nem őrzi Budapesten? Az pedig fölfoghatatlan, hogy a Magyar Tudományos Akadémia – amely oly sokat köszönhet a gróf Telekieknek és magának Teleki Pálnak – halála után „kizárta” tagjai közül a világhírű földrajztudóst. Vajon miért nem „rehabilitálta” mindmáig? Miért nem követte meg az MTA Közgyűlése haló porában szegény hazánkhoz hű tudósát? Vajon felmérte-e már a magyar tudóstársadalom, mit veszített a magyar nemzet a Teleki által működtetett nemzetstratégiai intézmények – illetve az 1941 októberében létrehozott gróf Teleki Pál Tudományos Intézet – fölszámolásával, értékeinek, kutatóinak, hagyatékának, szellemiségének eltékozlásával? A Magyarok Világszövetségét, számos Teleki-féle intézménnyel együtt, nemtelen politikai célok szolgálatába állították. (A magyar világszervezet rendszerváltó megújulási kísérletének évtizedéről a RETÖRKI-ben most fejeztem be kortörténeti-feltáró munkámat, két kötetben megjelent és tanulságul szolgálhat a jövő nemzedékek számára.) Fölszámolták az általa patronált magyar cserkészetet, az Eötvös Collegiumot, betiltották az egyetemi ifjúsági egyesületeket, megszüntették a KALOT-ot és sok más szervezetet is. A pusztítás évtizedét váltó sorsfordító 1956. év elején, mégis Teleki Pál emlékezetét idézte Vas István zsidó-magyar költő, hogy a Rákosi-kor poklából, az áldozat életpéldájával serkentse a magyar nemzet ébredését. Idézem versének utolsó szakaszát:

*„Ami még osztályé, párté soha nem lett,
Az a vágy, akarat, az a magyar nemzet
Akkor vele egy volt, s lángja benne égve
Vele együtt hullott a nemesebb éjbe,
A tisztább sötétből fel a fényre szállva,
A reményentűli remény magasába,
S hiába takarják hazug feledésbe,
Megnő minden évvel éltető emléke,*

*S ragyog tizenöt év vérpárás ködéből,
Teleki füstölgő revolvercsövéből.*

/1956. január/

Teleki Pál halálának ötvenedik évfordulója alkalmából, amikor a múltat „szőnyeg alá söprő szocializmus bukása után egy kis szabadság köszöntött szegény hazánkra” – *Göncz Árpád, Szabad György és Varga Béla* védnökségével –, Teleki Pál Emlékévet hirdettek meg. A Teleki Pál Emlékév Bizottság elnöke *Antall József*, tagjai *Kosáry Domokos, Lukács Gyula, Dessewffy Gyula, Benda Kálmán, Bora Gyula, Csicsery-Rónay István és Vigh Károly* voltak. Az emlékév keretében 1991-ben és 1992-ben is tartottak egy-egy emlékülést, amelyeken jeles történészek és politikusok értékelték a volt miniszterelnök életművét, nagy elismeréssel elemezve azt. Szobrot, emléktáblákat (Budapesten, Sopronban, Varsóban és máshol) állítottak neki és sorra jelenhettek meg róla szóló könyvek is. Az emlékév a számvetést elindította, de gróf Teleki Pál társadalmi megítélésében fordulatot nem hozott; nemzetközi, politikai és akadémiai rehabilitációja elmaradt, megbecsülése korlátozott.

2001-ben, halálának hatvanadik évfordulóján, a fent említett *Magyar Örökség-díjjal* emlékeztettünk *Teleki Pál kiemelkedő nemzetszolgálatára, s mindarra, amit népéért, a magyar állam függetlenségéért és jövőjéért tett.* 2001. augusztus 15-én – a Szent István Bazilikában tartott Teleki Pál-emlékmise keretében – ünnepélyesen adták át a *Lengyel Köztársaság Érdemrendje csillaggal ékesített Parancsnoki Fokozatát* a Teleki család képviselőjének. A lengyel köztársasági elnök által posztumusz adományozott legnagyobb lengyel kitüntetés átadásakor Wisnieccki Rafal nagykövet, a lengyelbarát tudós-államférfi világpolitikai jelentőségéről szól, akit „Lengyelország saját hőseként tisztel”. Varsóban utcát neveztek el róla.

Emlékét hűséggel őrzik cserkészei is. A Teleki Pál cserkészörökségét megalakulása óta ápoló Külföldi Magyar Cserkészszövetségnek szinte minden kontinensen van néhány Teleki Pál Cserkészcsapata, sőt Brazíliában és Németországban Cserkészparkja is. Hazánkban Gödöllőn ápolják emlékét leghívebben. Halálának hetvenedik évfordulóján, 2011-ben nyitották meg a Magyar Cserkészszövetség Teleki Pál Cserkészparkját, s ebben a városban működik a Cserkészmúzeum, a Teleki Pál Egyesület, s 2001-ben itt avatták fel Teleki Pál mellszobrát, Varga Zoltán Zsolt alkotását is. Fontosnak tartom a diákok Teleki Pál Országos Földrajz-Földtan Tanulmányi Versenyét, amely túlnyúlik a mai országhatárokon, s két évtizede őrzi, élte a jeles tudós emlékét. Megemlítem a Teleki Pál Érdemérmét (2006), amellyel a

magyarságszolgálat áldozatos képviselőit tünteti ki a Bethlen Gábor Alapítvány. Mindezzel együtt az elmúlt évtizedekben egyre bántóbban érintett az a hálátlanság, amellyel a magyar társadalom a 20. század Széchenyijéhez viszonyul. A budavári Teleki Pál-szobor kálváriajárása során eleven valósággá vált számomra a tudós-államférfi igaztalan megítélése.

Vajon kiknek és miért van ma ismét útjában a nemzetépítő gróf Teleki Pál szellemi öröksége? Életművével foglalkozva, tanítványaival, híveivel, utódaival ismerkedve, lassan tudatosodott bennem, hogy a magyar élet, a nemzeti kultúra olyan kincse Teleki Pál, akit mai világunkban nem nélkülözhetünk. Példás tanár, államférfi, akit az „eltörölt múlt” homályából napfényre állítanunk, tanítását újragondolnunk, fölfedeznünk, éltetnünk, s utódainknak továbbadni, hogy Szent István országa a magyar jövőnek záloga; s ne egy „elfajult kor, törpe nép” hona legyen.

Tisztelt Közgyűlés! Kedves hallgatóim!

Kérem engedjenek meg egy személyes kitérőt. A múlt év végén megszűnt a nyugati magyar diaszpóra egyetlen hetilapja, az *Ausztráliai Magyar Élet*. 2018. november 15-i számában Csapó Endre főszerkesztő – 75 éves a nemzet uradalmi számtartója Bakos István – aki számontartja a nemzet értékeit címmel –, egy egész oldalt szentelt kitüntető méltatásomra. Köszöntőjét az alábbi sorokkal zárta: „Bakos István nem vonult megbántott tétlenségbe. Most éppen ismét és újult lendülettel szorgalmazza gróf Teleki Pál szellemi ébresztését.” Így igaz!

„A 80. évfordulón emlékezzünk Teleki Pál nemzetpolitikusra és nemzetpolitikájának eredményeire. Legyen bátorságunk példázattá emelni rendíthetetlen keresztény hitét, nemzeti elkötelezettségét, erkölcsét. Legyen erőnk és bátorságunk, hogy a nemzet önismeretében méltó helyre emelkedjen gróf Teleki Pál, a miniszter-elnök, az akadémikus, a nemzetnevelő főcserkész.” Ez utóbbi idézetet meglelik a könyvemben (121.p.): az Eötvös Collegiumnak ajándékozott Teleki Pál kisplasztika avatásán, Lezsák Sándor barátom beszédében olvasható.

Ami engem illet, 1943 őszén, a – Teleki Pál Egyesület szép emblémáján látható – király nélküli csonka Magyar Királyságban, Baranyában születtem. Abban az Eötvös Kollégiumban nevelkedtem, amelynek húsz éven át Teleki a kurátora volt, s ahol az európai műveltség – a két Eötvössel, Telekivel, Györffy Istvánnal, a népi írókkal, – a régi Collegium szellemi örökségével együtt hatott rám, majd abban a Művelődési Minisztériumban szolgáltam, amelynek két ízben is volt minisztere. Tudományszervezőként a Szerb utcában, abban az épületben dolgoztam, ahol az ő egyetemi tudományos műhelye volt. Később a Teleki Pál és társai által alapított Magyarok Világszövetségének voltam öt éven át a választott főtitkára, majd az ezredfordulón *Haza a magasban – Magyar nemzetismeret* címmel, olyan tankönyvet készítettünk Alföldy Jenő, Kiss

Gy. Csaba és Hámori Péter szerzőtársaimmal a külhoni magyar diákoknak, amely Teleki nemzetnevelő programjára épül. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy Csicsery-Rónay István invitálására, 1999-ben örömmel csatlakozzam a Teleki Pál Emlékbizottsághoz. A BGA kurátoraként, kuratóriumi elnökeként szervezője lettem annak a szoborállító társaságnak, akik a tudós-államférfinak méltó szoborral kívántak emléket állítani halálának 60. évfordulóján szülővárosában, Budapesten. Emlékezetni akartunk a nemzetnevelő államférfira, akinek emberi példája, karaktere, szellemisége életében és halála után – a szovjet-kommunista megszállással regnáló Rákosi-féle önkényuralom nemzetpusztító korszakáig – a korabeli magyar társadalomra rendkívül nagy hatással volt. Szerettük volna elérni, hogy embersége, szellemi és erkölcsi öröksége, rendszerváltoztató hazánk közéletét és politikusait ösztönözze példája követésére. Teleki szellemi hagyatékának ápolása és szobrának felállítása céljából – születésének 120. évfordulóján – a hazai és külhoni közélet mintegy félszáz jeles képviselőjéből alakult a *Teleki Pál Emlékbizottság*, amely ügyvezető elnökének *Csicsery-Rónay Istvánt* választotta. E testület 2000 májusában felhívással fordult a világ magyarságához, a 20. század kiemelkedő személyisége szobrának felállítása ügyében. Szoborpályázatot írtunk ki és annak nyertesét, *Rieger Tibor* szobrászművészt kértük fel a szobor megalkotására. A Teleki Pál Emlékbizottság kérésére a *Bethlen Gábor Alapítvány* Kuratóriuma *Teleki Pál Szoboralap* címen *önálló alszámlát* nyitattott, amelynek révén ellenőrzötten bonyolítottuk a pályázati támogatásokból és közadakozásból befolyó, illetve a szoborállítással kapcsolatos be- és kifizetéseket. A szobor Teleki halálának 60. évfordulójára, 2001-re elkészült, de azt az eredetileg tervezett helyszínre, a Sándor Palota közelébe, a Szent György tér rendezési tervének hiánya, elhúzódása miatt felállítani nem tudtuk. A szobor ünnepélyes alapkövetételét azonban Teleki Pál halálának 60. évfordulóján, a Budai Várban tervezett helyszínen megtartottuk. Augusztus 15-én pedig a *Szent István Bazilikában Gyulay Endre püspök úr emlékmisét celebrált*, ahol a lengyel nagykövet ünnepélyesen adta át Teleki Pál posztumusz kitüntetését a Teleki-család képviselőinek.

A szoborállítás ügyében hosszas tárgyalások és egyeztetések után végül 2003-ban született kompromisszumos megállapodás a Budai Vár Hunyadi udvarában, (az akkori) Ludwig Múzeummal szemben fekvő újabb helyszínről. A *Fővárosi Önkormányzat Városképi Bizottsága*, majd *Kulturális Bizottsága* január 28-i ülésén *egyhangú, pozitív döntést hozott Teleki Pál szobrának Budavári felállítása ügyében*. A közös magyar-lengyel szoboravató emlékünnepséget 2004. április 3-án, 16 órakor – halálának 63. évfordulóján – tervezte megtartani a Teleki Pál Emlékbizottság. Teleki Pál szobrának Budavári fölállítását hatóságilag

engedélyezte a Budavári Önkormányzat, a Budai Várgondnokság, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Budapest Galéria, s fölállítását levéllel is támogatta a Teleki Pál Emlékbizottság két fővédnöke, Mádl Ferenc akkori és Göncz Árpád előző köztársasági elnökünk.

Villámcsapásként ért bennünket 2004. február 10-én a hír, hogy a *Magyar Hírlapban Fellegi Ádám* zongoraművész Teleki Pál szobrának felállítása ellen *tiltakozó aláírásgyűjtési kampányt kezdett*, s indulatos levelet írt Demszky Gábor főpolgármesternek, amelyben – a holokauszttól hivatkozva – követelte, hogy a Fővárosi Közgyűlés plenáris ülése bírálja felül, és utasítsa el a kulturális bizottság határozatát. Fellegi Ádámhoz *február 13-án, pénteken csatlakozott Kuncze Gábor és Fodor Gábor, a MAZSIHISZ, majd Kovács László és az MSzP válaszmánya. Össztűzet indítottak a szoborállítás ellen a médiában. A Magyar Hírlap mellett a Népszava, a Népszabadság, az Élet és Irodalom, a kereskedelmi, s olykor a közszolgálati rádiók és TV-k sajtóhadjárataival szemben a szoborállítók alig jutottak szóhoz a médiaháborúban. Fórumot számunkra főleg a Magyar Nemzet és a Duna TV adott. Pártpolitikai ügyé tettek egy civil szervezet hivatalosan engedélyezett, itthonról és külföldről is támogatott kezdeményezését. Beláthatatlanok ennek következményei. A nemzeti emlékezet egy kegyeleti kérdéséről, a hagyomány átadásáról van szó! Teleki Pál közadakozásból készült szobrának felállítása ellen folyó, kirekesztő szándékú agresszív kampánnyal, a Rákosi-kor hazug világa, „antibolsevik, rasszista, revizionista” gróf-gyalázó, gyűlölködő hangneme, a megfélemlítő, fasisztázó, antiszemita rágalomhadjárat tért vissza médiás közéletünkbe!*

Ezzel kellett szembeszállnunk. A *Szobor vagyok, de fáj minden tagom! Fehér Könyv a Teleki szoborról* címmel összegyűjtöttük és kiadtuk a Teleki Pál-szobor kálváriáját, a szoborállítást kísérő gyilkos politikai és médiaháború általunk ismert dokumentumainak javát. (E ma már nem kapható 144 oldalas könyvből három példányt hoztam magammal, amiből egyet az Egyesületnek, egyet a Gimnáziumnak és egyet a gödöllői Városi Könyvtárnak adok át, hogy akit érdekel, elolvashassa e hiteles kortörténeti tanúsítványt a nemzetnevelő Teleki Pál utóéletének meggyalázásáról, keresztény patrióta híveinek próbatételéről.) A történet végéhez kanyarodok, de előtte egy epizódot megemlítek. A *Magyar Hírlap* főként ellenvéleményeket közölt, ám online „szavazást” is folytatott: *Állítsanak-e szobrot Telekinek?* címmel, ami számunkra is meglepő, igen pozitív eredménnyel zárult. *Összesen 10104 szavazat érkezett: Igen: 7492 (75%), Nem 2512 (25%).* Érveink, tájékoztatónk, s a tények azonban sem Demszky Gábort, sem társait nem befolyásolták; a demokrácia elemei szabályait, a liberalizmus alapelveit, szakbizottságaikat megcsúfolva – negatív döntést hoztak. *Budapest Főváros Közgyűlése 204/2004(II.26.) sz. határozata* hatályon kívül helyezte valamennyi szakbizottsága döntését,

205/2004.(II.26.) sz. határozata pedig *kitiltotta Teleki szobrát a fővárosból*. Szint vallottak, képviselőik közgyűlési szavazataival a politikai pártok is, ami – a budavári szoborállítást egyöntetűen támogató Csurka MIÉP-je kivételével –, nem vált dicsőségükre! Azután tapasztalhattuk: „*Él és ítél az Isten!*” Az Ő szolgája segített rajtunk.

Áttörést e folyamatban – Szöllősi Ferenc plébános, cserkésziparancsnok kezdeményezésére – Balatonboglár város önkormányzatának március 15-i rendkívüli ülésének befogadó döntése és a Teleki Pál Emlékbizottság március 16-i ülésének hozzájárulása hozott. Másnap már Kovács Miklós polgármesterrel és Szöllősi Ferenc plébánossal közös helyszíni szemlét tartottunk. Megállapodtunk a Teleki-szobor felállításának helyéről, idejéről és a műsorról. Ennek eredményeképp *2004. április 3-án*, a tudós–államférfi halálának 63. évfordulóján – hazai és külföldi magyar, illetve lengyel vendégek ezreinek jelenlétében, *Teleki Pál egészalakos bronzszobrát Balatonbogláron, a templomdombon ünnepélyesen fölavattuk*. Feledhetetlen marad ez – a korabeli kormány és számos védnökünk által mellőzött – nagyszerű szoborszentelő és avató lengyel-magyar közös népünnepély. *Szöllősi Ferenc* plébános úr, a helyi Lengyel-Magyar Barátság Egyesület elnöke volt az, aki a döntésünk előtt kimondta a végső érveket: „*ez a lengyel–magyar barátság szimbolikus helye: itt működött a II. Világháború idején az egyetlen lengyel gimnázium, itt nyugszik Varga Béla, Teleki Pálnak a lengyelek mentésében is leghívebb embere, én pedig Teleki Pál cserkésze voltam, máig őrzöm, s adom tovább tanítását, szavait.*” Török Bálint *C.E.T.*-ben megjelent írása szerint megtörtént a demokratikus fordulat óta eltelt tízegynéhány év egyik legjelentősebb eseménye, Balatonbogláron helyére került Rieger Tibor nagyszerű alkotása. Dr. Horváth János védnök, a Fidesz parlamenti képviselője, az Országgyűlés 2004. április 5-i ülésén így szólt a Teleki szoborállításról: „*A zord elmúlt évszázad bizony beárnyékolja 2004 tavaszát, amikor a diktatúrák torzított tudatával vert nemzetet zsarolja egy maréknyi fanatikus. Budapest jelenlegi önkormányzata, sőt követve azt az ország kormánya, meghátrálva megváltoztatták álláspontjukat és döntéseiket. Teleki Pál szobrát kitiltották Budapestről, a fővárosból. Döbbenetes! Most a szabadság kipróbált és tántoríthatatlan patriótái, akik elvitték a szobrot Balatonboglárra, vajon mit gondolnak?*” – kérdezte felszólalásában.

Ha bennünket, szoborállítókat kérdez, úgy vélem, mindnyájan hálásak vagyunk Istennek és mindazoknak, akik segítettek a méltatlan „szoborügy” lezárását. De nem feledjük a kálváriajárást! Nem feledkezhetünk el arról sem, hogy Teleki Pálnak méltó megbecsülés és szobor jár hazánkban, szülővárosában is. Emlékeztető tanulságul és bátorításul ezért állítottuk

össze Csicsery-Rónay Istvánnal együtt a *Teleki szoborról szóló dokumentumok Fehér Könyvét*. Ajánlom figyelmükbe, mint a tudós-államférfi utóéletének egyik momentumát.

Teleki Pál születésének 125. évfordulóján, a Magyar Tudományos Akadémia Dísztermében, a Bethlen Gábor Alapítvány díjátadó ünnepségén – köszönetünk és elismerésünk jeleként – adtuk át a szoborállítás fő támogatóinak a *Teleki Pál emlékérmét*, amelyet Rieger Tibor szobrászművész, a szobor alkotója készített és adományozott az alább felsoroltak részére:

- *Lengyel Nagykövetség* (Budapest)
- *Külföldi Magyar Cserkészszövetség* (USA)
- *Dr. Kovács Miklós polgármester* (Balatonboglár)
- *Szóllósi Ferenc plébános* (Balatonboglár)
- *Dr. Gyulay Endre szeged-csanádi megyéspüspök* (Szeged)
- *Nemeskürty István író* (Budapest)
- *Polish Business Club in Hungary* (Budapest)
- *Grzegorz Lubczyk volt magyarországi nagykövet* (Lengyelország),
- *Butty Ferenc öregcserkész* (Kanada)
- *Magyaródy Szabolcs öregcserkész* (Kanada)

A budavári Teleki Pál szobor *Mementó*jaként és az 1956-os Magyar Forradalom- és Szabadságharc 50. évfordulójának tiszteletére az *emlékérmét* két szoborállító, *Bakos István, Csicsery-Rónay István* és az alkotó, *Rieger Tibor*, *kitüntetéssé alakította át*. Ezt a *Teleki Pál érdemérmét* céladományként a Bethlen Gábor Alapítvány megkapta, hogy ezzel a kitüntetéssel a magyar szellemiség elszánt védelmezőit, az értékteremtő munkát, Teleki Pál nemzetszolgálatát, emberi példáját követőket ismerjék el. A tudós-államférfi portréját ábrázoló érem hátlapjára Teleki Pál: „*Merjünk magyarok lenni!*” biztatását vésettük.

Először 2006. június 4-én – a trianoni békediktátum 86. évfordulóján – Für Lajos emlékező beszédét követően adtuk át „magyarságszolgálatuk elismeréseként” a Bethlen Gábor Alapítvány „*becsületrendjét*”, amely Teleki Pál utóéletéhez hozzátartozik. Ekkor vette át azt:

- *Ács Margit író, irodalomkritikus*
- *Bíró Zoltán irodalomtörténész, egyetemi oktató*
- *Fekete Gyula író, könyvszerkesztő*
- *Für Lajos történész, ny. miniszter és egyetemi tanár*
- *Dr. Horváth János közgazdász, országgyűlési képviselő*
- *Király Tibor jogtudós, akadémikus*
- *Kiss Gy. Csaba művelődéstörténész, egyetemi oktató*

- *Kiss Dénes költő, a Trianon Társaság elnöke*
- *Kubassek János földrajztudós, akadémikus*
- *Márton János közgazdász, a Bethlen Alapítvány tb. elnöke*
- *Mezey Katalin költő, könyvkiadó*
- *Nagy Gáspár költő, szerkesztő, a Bethlen Alapítvány legendás titkára*
- *Németh Ágnes tanár, könyvszerkesztő*
- *Sára Sándor filmrendező, operatőr*
- *Török Bálint történész, közíró*
- *Zelnik József művelődéspolitikus*
- *Püski Kiadó Kft. Budapest*
- *Teleki Pál Egyesület, Gödöllő*

A Kárpát-medence utódállamaiban, s a nyugati világ szórányaiban élő nemzettársak kitüntetettjeinek 2006. november 3-án, a Bethlen Gábor-díjátadón, a forradalom és szabadságharc 50. évfordulója ünnepségén adtuk át a TP Érdemérmét magyarságszolgálatuk elismeréseként:

- *Csapó Endre, az ausztráliai Magyar Élet főszerkesztője (Sydney)*
- *Dr. Czettler Antal történész, Teleki Pálról könyvei jelentek meg (Svájc)*
- *Dömötör Gábor cserkészvezető, a Teleki Pál cserkész hagyomány életője (USA)*
- *Dulka Andor tanár, bánsági szórvány-magyar pedagógus (Ürményháza)*
- *FÓRUM Kisebbségkutató Intézet, Felföld magyar intézménye (Somorja),*
- *Gábor Róbert szociáldemokrata politikus, a Peyser Párt alapító tagja, szakszervezeti vezető (USA)*
- *de Gerando Teleki Judit, a Teleki-család tagja, francia-magyar kapcsolatápoló*
- *id. Klement Kornél közíró, 1956-os emigráns, öregcserkész (Németország)*
- *Kormos László, a HUNSOR és a HUNSOR-Hírfutár moderátora (Svédország)*
- *Kunckelné Fényes Ildikó, a LAMOSZSZ elnöke, magyar közösségi vezető (Venezuela),*
- *Dr. Ludányi András egyetemi tanár, kisebbségkutató, a magyar szórvány hírvivője (USA)*
- *Nagy Zoltán Mihály író, az Együtt folyóirat főszerkesztője, irodalomszervező (Kárpátalja)*
- *Szabó Zsolt, a Művelődés főszerkesztője, művelődéskutatója, egyetemi oktató (Kolozsvar)*
- *Sylvester Lajos író, szerkesztő, a Teleki-szobor híve (Sepsiszentgyörgy, Székelyföld)*

- *Dr. Tökés István református teológus, egyháztörténész, példás családfő* (Kolozsvár)

A Magyar Forradalom 50. évfordulóján tanúsított helytállásukért ugyanekkor kapták meg a „Becsületrendet”:

- *Vértessaljai László római katolikus pap, az 50. évfordulón tanúsított bátor kiállásáért,*
- *Piotr Górecki, a Lengyel TV munkatársa, az 50. évforduló hiteles tudósításáért.*

2007. augusztus 1-jén, a világ cserkészeinek Centenárium Jamboree-ja alkalmából a Bethlen Gábor Alapítvány Kuratóriuma *Teleki Pál Érdemérmét* adományozott:

- a 95. éves Magyar Cserkészmozgalomnak (*Külföldi Magyar Cserkészszövetség, a Magyar Cserkészszövetség, a Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség, a Romániai Magyar Cserkészszövetség, a Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség, és a Vajdasági Magyar Cserkészszövetség* képviselőinek), a magyar ifjúság határokon átívelő összefogása, nemzetnevelő munkássága, a cserkészek 100 éves világszervezetében való áldozatos helytállása, magyarságszolgálatát elismeréseként.

2008. december 5-én példás magyarságszolgálatukért *Teleki Pál Érdemérmét* kaptak:

- *Makovecz Imre építész*
- *Dr. Papp Lajos szívgyógyász*
- *Teleki Júlia délvidéki képviselő és író*
- *Illyés Mária művészettörténész, az Alapítvány kurátora*
- *Dr. Vekerdi László tudománytörténész, az Alapítvány alapító-kurátora*

(A továbbiakat megtalálják, olvashatják a Bethlen Gábor Alapítvány honlapján.)

A Teleki Pál Érdemérem átadása 2012 óta, a Bethlen Gábor Alapítvány *külön rendezett Trianon-Teleki emlékestje* keretében, június 4-én történik, *Lezsák Sándor elnök úr adja át e kitüntetést.* 2015-ig az Eötvös Collegiumban, az általunk 2010. október 26-án adományozott, Teleki Pál kisplasztikánál (Rieger Tibor) tartottuk az emlékestet. 2015. május 8-án az egyetem és a kollégium vezetői azonban olyan 13 pontból álló előírást szabtak az emlékest előfeltételéül (a sajtónyilvánosság kizárása, a meghívandók és a résztvevők névsorának leadása stb.), ami hagyományainktól, s a kollégium névadójának, a Nemzeti Összetartozás Napjának szellemiségétől idegen. Kísértetiesen emlékeztetett ez a szituáció 2004 tavaszára, amikor az akkor regnáló fővárosi vezetés Teleki Pál szobrát száműzte szülővárosából. Nem vállaltuk a Collegium hajdani kurátorát is megalázó feltételeket! Alma materünkől kiteszítva nekünk mentőövet *Szentmártoni János*, a Magyar Írószövetség elnöke nyújtott, aki a „Szabadon szolgál a szellem” jegyében, örömmel *adott helyet* emlékező estünknek. Köszöntötte a vendégeket,

akik zsúfolásig megtöltötték az Írószövetség Nagytermét. Hálásan fogadtuk a Mika Sándor Egyesület ifjainak közreműködését, akik az emlékülés megrendezésében és a vendégek fogadásában jelentős szerepet játszottak. Hozzájárultak ahhoz, hogy a megjelentek is kitüntetésnek érezzék Lezsák Sándor személyre szóló méltatását, amit az érdeméremmel együtt „adott át” a kitüntetetteknek. A Bethlen Gábor Alapítvány és a társszervezők 2015. évi Trianon95 – Teleki Pál emlékestjét Roman Kowalski lengyel nagykövet magyarul elmondott méltó köszönő beszéde zárta, amely a nemzeti összefogás mellett, a testvérnépek szolidaritása reményét is élte a résztvevőkben. Azóta is minden évben ott és hasonlóképpen emlékezünk.

A korábban említett *A nemzetépítő Teleki Pál élete és utóélete* c. könyvem *tisztelgés* gróf Teleki Pál és az Emlékbizottság két oszlopos tagja – a 2011-ben elhunyt *Csicsery-Rónay István* és *Török Bálint* – emléke előtt, akiktől a budavári szoborért folytatott közös harcunk során, a legtöbb ismeretet kaptam a tudós-államférfi szellemi örökségéből. Velük együtt vallom, hogy *a nemzetnevelő Teleki Pál tudós-államférfi tanári, politikai, tudományos munkásságának megismerése és méltó megbecsülése, a magyar jövő szegletköve*, amit e breviáriummal és a róla elnevezett kitüntetéssel is szolgálni akarunk. *Eddig kilencvenheten kaptak Teleki Pál érdemérmét*. Szeretném megérni, hogy 2020-ban, a Trianon100 – Teleki Pál emlékülésen, a tudós-államférfi Budavárban álló szobránál adjuk át a kitüntetettek méltó elismerését. E reményben zárom beszédemet nemzetnevelő tanárunk „utóéletéről”.

Köszönöm a figyelmüket és szívből köszönöm a Teleki Pál Egyesület méltó elismerését, a nekem adományozott, 2019. évi (gödöllői) Teleki Pál emlékérmét.